

зямлю»), Ю. Андрычык «Vstupovanie na zem» («Ступіць на зямлю» / «Уступленне на зямлю»); К. Мікулашова «Sonáta pre Zem» («Саната для Зямлі»). Польскія паэты ў назвах аналізаванае слова-вобраз *зямля* скіроўваюць ў роднасны сэнс: В. Бонк – у назве паэтычнага зборніка «*Syn ziemi*», В. Шымборска ў назве верша «*Gawęda o miłości ziemi ojczystej*»; аднолькавую назву для верша «*Niebo i ziemia*» выбралі паэты Я. Бжэхва і Ё. Кофта і інш.

У «Слоўніку пісьменнікаў (Савецкі саюз)», т. 2, выдадзеным на чэшскай мове, Вацлаў Жыдліцкі дае творчай асобе Алега Лойкі характарыстыку сцісла, але прыязна і тонка, акрэсліваючы асаблівасці эстэтычнага дыскурсу і акцэнтуючы канцэптуальныя прыярытэты, якія выразна выяўлены ў слова-вобразе *зямля*: «Філалагічна культываваны лірык, пафіласофску заглыблены, песенна спеўны, які характарызуецца непасрэднасцю эмацыянальнай праявы, уроджана спавядальнага тону, які зыходзіць з фальклору і традыцый класічнай паэзіі» [9]. У выдадзеным таксама па-чэшску ў 2001 г. «Слоўніку рускіх, беларускіх і украінскіх пісьменнікаў» Іва Поспішыл дае паэту больш нейтральную, славістычна скіраваную характарыстыку: «На славістычных з’ездах прэзентаваў пераважна кампаратыўную тэматыку, перш за ўсё беларуска-польскія сувязі і сувязі новай беларускай і старажытнарускай літаратуры» [8, с. 375–376]. Літаратуразнаўчае асэнсаванне асобы паэта мае ў славістыцы вялікі патэнцыял. Слова-вобраз *зямля* ў паэзіі А. Лойкі ўказвае на яго самабытнасць, традыцыйнасць і творчую дынаміку, маючы выразныя тыпалагічныя рысы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лойка, А. А. Сімволіка расліннага свету ў беларускай літаратуры / А. А. Лойка // IV Летні семінар беларускай мовы, літаратуры і культуры. 5.07–19.07.1999. Лекцыі. – Мінск: БДУ, 1999. – С. 53–59.
2. Лойка, А. Балады вайны і міру / А. Лойка. – Мінск: Юнацтва, 1988. – 158 с.
3. Лойка, А. Дзівасіл. Вершы – Мінск: «Беларусь», 1969. – 144 с.
4. Лойка, А. Пралескі ў акопах: паэзія / А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 159 с.
5. Лойка, А. Скрыжалі: выбр. / А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 590 с.
6. Лойка, А. Талая вясна: вершы і паэмы / А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 239 с.
7. Ляшук, В. М. Развіццё лексічных сродкаў беларускай паэзіі // В. М. Ляшук. – Мінск: ДУ «БелІСА», 2012. – 304 с.
8. Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů / Ivo Pospíšil a kol. – Praha: Libri, 2001. – 680 s.
9. Slovník spisovatelů: Sovětský svaz: literatura ruská, ukrajinská a běloruská, literatury sovětského Pobaltí, literatury Sovětského východu. Sv. 2, L-Ž / sprac. Milan Hrala a kol. – Praha: Odeon, 1977. – Sv. II. – 627 s.

УДК 81'255.2:821.161.3.09(092)Лойка А.

АЛЕГ ЛОЙКА – ПЕРАКЛАДЧЫК ВЕРЛІБРАЎ ЗБІГНЕВА ГЕРБЕРТА

С. Л. Мінскевіч

Інстытут літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі

Мінск, Рэспубліка Беларусь

У артыкуле праводзіцца параўнальна-супастаўляльны аналіз перакладаў Алега Лойкі верлібраў Збігнева Герберта на беларускую мову і іх арыгінальных тэкстаў, а таксама іх перакладаў, выкананых іншымі беларускімі аўтарамі. Гэты аналіз дазваляе выявіць перакладчыцкі стыль Алега Лойкі. Беларускі перакладчык не імкнецца цалкам прытрымлівацца арыгінальнага твора, а знаходзіць своеасаблівыя беларускія варыянты для польскіх слоў і фраз, пры гэтым прапанаваныя перакладчыкам варыянты не мяняюць у перакладах сэнс і эмацыянальную афарбоўку верлібраў Збігнева Герберта.

Ключавыя словы: мастацкі пераклад; аўтар; перакладчык; параўнальна-супастаўляльны аналіз; верлібр; паэзія.

ALEH LOJKA IS A TRANSLATOR OF FREE VERSES BY ZBIGNIEW HERBERT

S. L. Minskevich

*The Institute of Literary Studies named after Yanka Kupala of the National Academy of Science of Belarus
Minsk, Republic of Belarus*

The article provides a comparative analysis of Aleh Lojka's translations of Zbigniew Herbert's free verses into the Belarusian language and their original texts, as well as their translations by other Belarusian authors. This comparative analysis reveals the translation style of Aleh Lojka. The Belarusian translator does not strive to completely follow the original work, but finds interesting special Belarusian variants for Polish words and phrases, while the options proposed by the translator do not change in the translations the meaning and emotional coloring of Zbigniew Herbert's free verses.

Key words: literary translation; author; translator; comparative analysis; free verse; poetry.

Алег Антонавіч Лойка – укладальнік, аўтар уступнага слова і перакладчык двухтомнай анталогіі польскай паэзіі XX ст. «Напярэймы: ад Буга да Варты». У яе ўвайшлі творы больш за 180 аўтараў. Гэтая праца, як адзначаецца ў анатацыі, «блізкая да хрэстаматыйных выданняў» [3, с. 388]. Яна знаёміць чытача з адметнымі, на думку ўкладальніка, творамі польскай паэзіі мінулага стагоддзя. «Польская паэзія XX стагоддзя, – піша Алег Лойка, – паэзія, разлеглая ў сваім часе і прасторы, багатая кірункамі, школамі і імёнамі, тэмамі, матывамі, вобразамі. Разлеглая яна з кантынентамі метафар і эмоцый, багатая асацыяцыямі і рытміка-інтанацыйным складам, – развітая пад небам высокіх ідэалаў, пад небасхіламі, што ёй далёка ў свет шырокі ад зямлі польскай расступіліся, робячы яе глабальнай» [3, с. 7]. Такім жа эпітэтам – глабальная – можна ахарактарызаваць і анталогію «Напярэймы: ад Буга да Варты». Несумненна, вялікую, грандыёзную працу зрабіў перакладчык – Алег Антонавіч Лойка.

Сярод сотняў імёнаў польскіх паэтаў у анталогіі ёсць і імя Збігнева Герберта. Гэта маэстра інтэлектуальна-філасофскіх верлібраў, часам з тонкай іроніяй. Алег Лойка пераклаў 12 вершаў паэта. Цэнтральнае месца ў гэтай нізцы займае верлібр «Пра пераклад вершаў» («O tłumaczeniu wierszy»), у якім Збігнеў Герберт падсмейваецца з перакладчыкаў паэзіі, і нават тых, якія і гэты верш будуць перакладаць.

O TŁUMACZENIU WIERSZY Jak trzmiel niezgrabny siadł na kwiecie aż zgięła się łodyga wiotka przeciska się przez rzędy płatków podobnych słownikowym kartkom do środka dąży gdzie aromat i słodycz jest i choć ma katar i brak mu smaku jednak dąży aż bije głową w żółty słupek i tu już koniec trudno wnikać	Пераклад А. Лойкі ПРА ПЕРАКЛАД ВЕРШАЎ нібы нязграбны чмель сеў на кветку аж сагнулася калыхлівае сцябло праціскацца стаў праз напластаванні пялёсткаў падобных да старонак слоўніка да сарцавіны палез дзе водар і слодыч і хоць у яго насмарк і нестae густу аднак лезе аж галавой бултыхае ў жоўты слупок і тут канец ужо цяжка пранікнуць
--	--

przez kielich kwiatów do korzeni więc trzmiel wychodzi bardzo dumny i głośno brzęczy: byłem w środku tym zaś co mu nie całkiem wierzą nos pokazuje z żółtym pyłem [2, с. 34]	праз келіх квяцінкі да каранёў дык ён вылазіць надзвычай думны і галасліва брынчыць: я быў у сэрцы тым жа якія яму не поўнасцю вераць паказвае нос у жоўтай пыльцы [4, с. 69]
---	--

Паэт параўноўвае перакладчыка з чмялём, які хоць і здолеў пранікнуць у келіх кветкі – яму цяжка меркаваць пра яго карэнні. Аднак чмель можа хваліцца, што пабываў у сярэдзіне кветкі, і для доказу дэманструе нос у жоўтым пыле.

Ёсць яшчэ пераклад гэтага верша, які зрабіла Марыя Мартысевіч (апублікаваны на яе старонцы Фэйсбуку):

ПРА ПАЭТЫЧНЫ ПЕРАКЛАД

Як чмель нязграбны
на кветку ўсеўся
аж гнецца тонкая сцяблінка
і скрозь рады пялёсткаў пнецца
нібы скрозь слоўніка старонкі
нутра ён прагне
дзе водар слодыч
хоць мае насмарк
не чуе смаку
ды б’ецца лобам
аб жоўтыя песцікі

і ўсё захрас ён
бо надта цяжка
хлёбнуўшы з кветкі
зірнуць у корань
ды чмель выходзіць
ён горды страшна
гудзіць галосна
нутра я бачыў

а тым хто
гуду не надта верыць
пакажа рыльца
ў пылку ён жоўтым

У перакладзе Алега Лойкі мы бачым словы-вобразы, якія нясуць эмацыйнае адценне. Напрыклад, у арыгінале *lodyga wiotka* – што можна перакласці як *сцяблінка далікатная, гнуткая* ці папросту *тонкая* (як выбрала для свайго перакладу Марыя Мартысевіч) у перакладзе Лойкі – *калыхлівая*. У арыгінале чмель галавой *б’ецца ў жоўтыя песцікі/слупок* (у Марыі Мартысевіч падобна да арыгінала *б’ецца лобам*), Алег Лойка вышуквае слова *галавой бултыхае*. У Збігнева Герберта – *kielich kwiatów*, у Алега Лойкі – *келіх квяцінкі*. *Kwiat* – *кветка* аўтарскі вобраз верша – паэтычнага твора, таму апраўдана Алег Лойка для яго падбірае, калі так можна сказаць, эстэтычна падкрэслены сінонім. У арыгінале чмель, які ўжо выпаўзае з кветкі *głośno brzęczy* – *гучна гудзе*, у перакладзе Алега Лойкі – *чмель галасліва брынчыць*. Пэўную сэнсавую разбежку ў беларускамоўных тэкстах дэманструе пераклад польскай фразы *brak mi smaku*. Яе можна прачытаць як – *яму нестасе густу*, ці *яму нестасе смаку*, бо ў польскай мове слова *smak* можа азначаць і *густ*. Алег Лойка выбраў *нестасе густу*, Марыя Мартысевіч – *не чуе смаку (бо мае насмарк)*. Таксама беларускія перакладчыкі

кожны па-свойму вылучаюць сэнсавыя адценні паняцця *środek* – *сярэдзіна*. У арыгінальным тэксе чмель абвяшчае: *byłem w środku* – *я быў у сярэдзіне* (маецца на ўвазе цэнтр верша-кветкі). У Марыі Мартысевіч мы чытаем слова *нутро*, г. зн. *самая сутнасць*, а ў Алега Лойкі – *сэрца* – фактычна, *адчуванне і разуменне*. Выхваляка чмель-перакладчык абвяшчае, што пабываў у самым сэрцы верша.

Варта адзначыць, што Марыя Мартысевіч у сваім перакладзе «выярачае» іранічна-саркастычны бок арыгінала, ужываючы словы сатырычнага кшталту *хлѣбнуўшы, пнецца, захрас, горды страшна*, цікава выкарыстоўвае каламбур «зірнуў у карань» і «рыльца ў пылку», што стасуецца з вядомымі ўстойлівымі выразамі. Алег Лойка ў сваім перакладзе больш заважае ўвагу на прыгажосці паэзіі, што верш мае сэрца, і пазнаць яго сэрца сапраўды не проста і нават немагчыма, калі знаёмішся з вершам толькі павярхоўна.

Збігнеў Герберт – аўтар вобраза *пана Когіта* (*pan Cogito*) – *спадара Думаючага* ці, дакладней, *спадара Думаю*. Гэты вобраз паходзіць ад фразы Рэнэ Дэкарта «*cogito, ergo sum*» – «я думаю, значыць, я ёсць». Цыкл вершаў ад імя пана Когіта альбо пра пана Когіта з’явіўся ў пятым па ліку зборніку вершаў Збігнева Герберта 1974 г., які так і называўся «Пан Когіта» («*Pan Cogito*»). У яго ўвайшло 40 вершаў, напісаных на працягу амаль дзесяці гадоў з 1962 па 1973 г. Упершыню пра пана Когіта Герберт згадвае ў сваім нататніку 1962 г. «лета – восень»: «Пан Когіта – цыкл вершаў пра прыгоды свядомасці; ад простых – успрыманне, уяўленне да галюцынацый, містычных экстазаў» [5]. Саркастычныя, іранічныя, інтэлектуальна выкшталцёныя рэфлексіі чалавека над светам і існаваннем, над часам – сучаснасцю і гісторыяй – прыцягнулі да сябе публічную ўвагу. Цыкл стаў папулярным, часта дэкламаваўся акцёрамі, на некаторыя вершы была напісана музыка.

Алег Лойка пераклаў 4 вершы з цыкла «Пан Когіта»: «Адхон пана Когіта» («*Przepsać Pana Cogito*»), «Пан Когіта і рух думкі» («*Pana Cogito a ruch myśli*»), «Пан Когіта аб цноце» («*Pan Cogito o spocie*»), «Роздум пана Когіта аб Адкупленні» («*Rozmyślania Pana Cogito o odkupieniu*»).

Характэрны верш цыкла – «Пан Когіта і рух думкі». Лірычны герой аналізуе феномен думкі – спрабуе прасачыць і даследаваць працэсы, што адбываюцца ў розуме чалавека:

PAN COGITO A RUCH MYŚLI	Пераклад А. Лойкі
Myśli chodzą po głowie mówi wyrażenie potoczne	ПАН КОГІТА І РУХ ДУМКІ Думкі кружацца ў галаве гаварыцца звычайна
wyrażenie potoczne przecenia ruch myśli	ды гэтак звычайнае гаварэнне пераацэньвае рух думак
większość z nich stoi nieruchomo pośrodku nudnego krajobrazu szarych pagórków wyschłych drzew	большасць з іх стаіць нерухома сярод нуднага краявіду шэрых узгоркаў старадрэвін
czasem dochodzą do rwącej rzeki cudzych myśli stają na brzegu na jednej nodze jak głodne czaple	часам даходзяць да вірлівай ракі чужых думак стаяць на беразе на адной назе як галодныя чаплі
ze smutkiem wspominają wyschłe źródła	са смуткам успамінаюць высахлыя крыніцы
kręcą się w kółko w poszukiwaniu ziaren	круцяцца бы ў матыліцы шукаючы зярнят
nie chodzą bo nie zajądą nie chodzą	не ходзяць бо не зайдуць не ходзяць

bo nie ma dokąd siedzą na kamieniu załamują ręce pod chmurnym niskim niebem czaszki [2, с. 152]	бо няма куды сядзяць на камені заломваюць рукі пад хмурным нізкім небам чэрапа [4, с. 74]
---	---

У вершы разгорнутая метафара: думкі – чаплі, што стаяць на адной назе, ці кружацца, шукаючы для сябе зерне – ежы/энергіі/імпульсу – выступае як мадэль-аналаг для паэтычнага даследавання. Разглядаючы думкі ў выяве птушак і сочачы за іх паводзінамі, мы ясна бачым іх і можам назіраць, аналізаваць, хоць, відавочна, думкі – гэта нешта эфемернае. І задаём сабе пытанні – чаму яны такія? Чаму яны часам спыняюцца, нерухомыя, на беразе вірлівай ракі чужых думак ці застываюць у адной позе на беразе ці *на камені*. А часам яны не маюць выхаду... *bo nie ma dokąd iść – не маюць куды ісці*.

У беларускай перакладной літаратуры ёсць яшчэ адзін пераклад гэтага верша, які зрабіла Марына Казлоўская:

ПАН КОГІТА І РУХ ДУМКІ

Думкі ходзяць у галаве
цвердзіць размоўны выраз

размоўны выраз
перабольшвае рух думак

большасць з іх
стаіць нерухома
сярод нуднага краявіду
шэрых пагоркаў
чэзлых дрэваў

часам даходзяць
да бурлівай ракі чужых думак
стаяць на беразе
на адной назе
як галодныя чаплі

са смуткам згадваюць
высахлыя крыніцы

збіраюцца ў кола
у пошуках зерня

не ходзяць
бо не зойдуць
не ходзяць
не маюць куды

сядзяць на каменні
заломваюць рукі

пад хмарным
нізкім
небам
чэрапа [2, с. 153]

Верш пачынаецца з устойлівага словазлучэння – «*myśli chodzą po głowie*» – у нас часцей кажуць «думкі блукаюць у галаве» ці *кружацца ў галаве* (як слушна выбраў для свайго перакладу Алег Лойка). Марына Казлоўская амаль даслоўна перакладае словазлучэнне «думкі ходзяць у галаве» – лагічна пакідае аўтарскі дзеяслоў *ходзяць*, бо потым у вершы ідзе развіццё, гаворыцца, што большасць з думак усё-ткі *nie chodzą, bo nie zajądą*. Марына Казлоўская ў гэтым выпадку, верагодна, ужывае кальку *не ходзяць, бо не зойдуць*... Аднак польскі дзеяслоў *nie zajądą* тут мае значэнне – *не дойдуць* ці *не дасягнуць* пэўнай мэты... Сэнс такі – *думкі не ідуць, бо не дойдуць*. Алег Лойка ў гэтым месцы ўжывае дыялектнае слова *не зайдуць* – у значэнні, што супадае з польскім. (Маецца прыклад ужывання гэтага дзеяслова ў такім значэнні: «Бо ўранні кароў гнаць, дык пакуль туды зайдуць, трэба назад ужо гнаць» [1].)

Алег Лойка адмыслова ў перакладах ўжывае словы не з агульнай, часта ўжыванай лексікі, а словы своеасаблівыя, каб падкрэсліць гнуткасць і багацце, а часам і трапнасць беларускай мовы. Гэтак у перакладзе мы бачым не проста *wyschle drzewa* (у Марыны Казлоўскай *чэзлыя дрэвы*), а *старадрэвіны*; думкі-чаплі, шукаючы зярнят, не проста *kręcą się w kółko* (у Марыны Казлоўскай *збіраюцца ў кола*), а *круцяцца, бы ў матыліцы*. Слова *матыліца* – тут можа азначаць – ці хваробу жывёл, калі жывёліна не можа стаяць на месцы, пастаянна круціцца, не знаходзіць сабе месца, ці танец – польку «матыліцу», дзе трэба разам з партнёрам кружыцца. Пераклад Марыны Казлоўскай максімальна набліжаны да арыгінала, перакладчыца стараецца не адступіць ад дакладнасці, ідзе след у след за аўтарам, Алег Лойка прапануе супастаўны аўтарскаму беларускі адпаведнік для пэўнага слова, словазлучэння, фразы, стараючыся не выйсці за сэнсавыя рамкі польскамоўнага твора.

Верлібр – верш без рыфм, з неўпарадкаваным рытмічным малюнкам, і перакладчык, несумненна мае дастаткова свабоды для пошуку адпаведнікаў, ён не скаваны трывалымі правіламі, як у выпадку з рэгулярным вершам. Параўнанне перакладаў Алега Лойкі з арыгінальным тэкстам, а таксама з іншымі беларускамоўнымі перакладамі дазваляе вызначыць перакладчыцкі своеадметны стыль Алега Антонавіча. Падчас працы з верлібрамі Збігнева Геберта перакладчык не імкнецца даслоўна перадаць арыгінал, кожны аўтарскі вобраз ён даследуе і творча аналізуе, несумненна, маючы высокамастацкі густ, і прапануе эмацыянальна, інтанацыйна, лексічна пераасэнсаваны беларускамоўны варыянт, які разам з тым, што захоўвае ў сабе асноўныя рысы і складнікі арыгінала, набывае новыя эстэтычныя якасці, можна сказаць – эстэтычны зарад – у полі беларускай літаратурнай прасторы.

Пераклад польскай паэзіі, які прадставіў Алег Антонавіч Лойка, безумоўна, каштоўны набытак беларускай перакладной літаратуры, узор для перакладчыкаў наступных пакаленняў, багаты матэрыял па азнаямленні і вывучэнні паэзіі Польшчы ХХ ст., карысны дапаможнік для выкладчыкаў і студэнтаў, а таксама бясцэнны падарунак для чытацкай аўдыторыі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. В КСУП «Комсомольск» история развивается в обратном направлении [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://belsmi.by/news/economics/14963/> – Дата доступа: 19.09.2021.
2. Герберт, З. Рапарт з гораду ў аблозе: выбр. творы / З. Герберт. – Вроцлаў: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2006. – 300 с.
3. Напярэймы: ад Буга да Варты: анталогія польскай паэзіі: у 2 т. / пер. з пол. А. Лойкі. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2003. – Т. 1. – 388 с.
4. Напярэймы: ад Буга да Варты: анталогія польскай паэзіі: у 2 т. / пер. з пол. А. Лойкі. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2003. – Т. 2. – 376 с.
5. Franciszek A. Herbert [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu: <https://books.google.nl/books?id=t4JqDwAAQBAJ&pg=PT1061&lpg=PT1061&dq=pan+cogito+%E2%80%93%93+cykl+poetycki+o+przygodach+%C5%9Bwiadomo%C5%9Bc&source=bl&ots=TeLqkQ12X9&sig=ACfU3U3AwIVGdFGIXNFCzQWMLJm2rdi5RQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwiX-pO2n4vzAhUItqQKHUA8AekQ6AF6BAgWEAM#v=onepage&q=pan%20cogito%20%E2%80%93%93%20cykl%20poetycki%20o%20przygodach%20%C5%9Bwiadomo%C5%9Bc&f=false> – Дата доступа: 19.09.2021.